

Міністерство освіти і науки України
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова

Волошин Марія Михайлівна

УДК 821.161.1 – 1 (043.3)

**Поезія В. Малахієвої-Мирович: типологічні риси й індивідуальна
своєрідність**

10.01.02 – російська література

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

A handwritten signature in black ink, consisting of a stylized initial 'M' followed by a horizontal line.

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано на кафедрі російської та зарубіжної літератури
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор філологічних наук, професор
Пахарєва Тетяна Анатоліївна,
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри російської та зарубіжної літератури.

Офіційні опоненти: доктор філологічних наук, професор
Ільїнська Ніна Іллівна,
Херсонський державний університет,
завідувач кафедри світової літератури і культури
імені О. Мишукова;

кандидат філологічних наук, доцент
Нагорна Наталія Мефодіївна.

Захист відбудеться «30» січня 2017 р. о 10 год. на засіданні спеціалізованої
вченої ради К 26.053.22 Національного педагогічного університету імені
М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ, вул. М. Пирогова, 9 (ауд. 232).

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного
педагогічного університету імені М. П. Драгоманова за адресою: 01601, м. Київ,
вул. Пирогова, 9.

Автореферат розісланий «29» грудня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. Д. Осьмак

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Дисертаційне дослідження присвячене виявленню художньої своєрідності поезії В. Малахієвої (псевд. Мирович (1869–1954)) та визначенню її місця в російському історико-літературному процесі ХХ ст. Поетеса, що увійшла до літератури з першим поколінням символістів, а завершила свій творчий шлях уже за часів «зрілого соцреалізму» в офіційній культурі і повністю сформованої системи «неофіційної» літератури радянського андеграунду, залишилася маловідомою як серед своїх сучасників, так і пізніше. За життя В. Малахієвої-Мирович було видано лише одну збірку її поезій («Монастырское», 1923), а решта її поетичних текстів (приблизно 4 тисячі) до останніх років залишалися в рукописах і зберігалися у Будинку-музеї Марини Цветаєвої у Москві. Лише у 2013 р. завдяки зусиллям першої дослідниці та біографа поетеси Т. Нешумової вийшла друком репрезентативна книга поезій В. Малахієвої-Мирович. Саме ця подія відкрила шлях до наукового осмислення її творчої спадщини.

І поетичні тексти, і нещодавно виданий щоденник поетеси, і факти її біографії засвідчують те, що вона свідомо обрала для себе долю «маргінального» автора, котрий уникає будь-якої офіціалізації та професіоналізації своєї творчості, тобто, займає позицію «на узбіччі» та концептуалізує її і на життєвому рівні (принципова відмова від шлюбу, дому, стабільної роботи та будь-якої соціалізації взагалі), і на рівні творчої міфології (наскрізні мотиви й образи, що репрезентують у поезії маргінальну позицію), і на філософсько-світоглядному рівні також. Формування світогляду В. Малахієвої-Мирович значною мірою відбувалося під впливом ідей її земляка-киянина, близького друга і духовного вчителя – відомого філософа Л. Шестова. Саме його філософія «беспочвенности» стала світоглядним підґрунтям творчості поетеси.

Отже, її творчу спадщину можна органічно віднести до маргінальної словесності, яка є доволі міцною, але ще недостатньо дослідженою парадигмою російської літератури ХХ ст. Довгий і послідовний шлях В. Малахієвої-Мирович у річищі маргінальної літератури, який охопив кілька історико-літературних епох, став однією з унікальних єднальних ланок літературного процесу ХХ ст., адже він поєднав у собі такі віддалені один від одного контексти, як ранній символізм і «неофіційна» поезія радянської доби. Таким чином, на матеріалі поезії В. Малахієвої-Мирович можна досліджувати потенціал створення цілісності літературного процесу протягом усього ХХ ст., закладений у маргінальній творчій стратегії.

Це визначає перший аспект **актуальності** дисертаційного дослідження, а другий важливий аспект міститься у площині розвідок, спрямованих на виявлення специфіки російської літератури, створеної письменниками – вихідцями з України. Українська складова творчої ідентичності В. Малахієвої-Мирович, вочевидь, потребує осмислення українською русистикою, яка, попри наявність окремих вагомих досліджень творчості російських письменників України (роботи М. Кузьменко, С. Когут, Н. Мазепи, І. Остапенко та ін., присвячені творчості Л. Вишеславського, Л. Кисельова, Б. Чичибабіна), ще не має систематичного досвіду студій, присвячених «українській російській» літературі, тому будь-яка розвідка у даному напрямку може вважатися емпірично й методологічно актуальною.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано у рамках комплексної наукової теми факультету іноземної філології

Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова «Поетика й аксіологія літератури: проблеми дослідження та викладання» (протокол № 6 від 27.01.2016 р.).

Тему дисертації затверджено Науковою радою Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова (протокол № 15 від 23.06.2016 р.).

Мета дисертації – виявити типологічні та індивідуальні особливості, а також контекстуальні зв'язки поезії В. Малахієвої-Мирович у їхній взаємозумовленості та взаємодії з літературним процесом 1900-х–1950-х рр. як динамічною єдністю.

Реалізація цієї мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) систематизувати біографічні відомості про В. Малахієву-Мирович і виявити біографічні чинники, що зумовили її творчу індивідуальність та особливості її літературної позиції;
- 2) виявити та концептуально осмислити ті літературні контексти поезії В. Малахієвої-Мирович, які найбільше вплинули на формування її художньої системи;
- 3) проаналізувати світомоделюючі параметри поетичної системи В. Малахієвої-Мирович (простір, час, ціннісні домінанти), а також художні засоби їх реалізації;
- 4) дослідити особливості втілення світогляду В. Малахієвої-Мирович у її поетичній особистості, що потребує аналізу:
 - суб'єктної структури її поезії;
 - стратегії художньої автоматифологізації й автоматифологізуючої образності поетеси.

Об'єктом дослідження є весь опублікований нині корпус поетичних творів, а також текст щоденника В. Малахієвої-Мирович.

Предмет дослідження – поетична система В. Малахієвої-Мирович у її індивідуальних і типологічних характеристиках і співвіднесеності з динамікою російського літературного процесу першої половини ХХ ст.

Теоретико-методологічну базу роботи становлять дослідження, присвячені родовій специфіці лірики, ліричній картині світу, суб'єктній організації ліричного твору, поетиці ліричного тексту (праці С. Бройтмана, Л. Гінзбург, В. Жирмунського, Ю. Лотмана, Т. Сильман, Ю. Тинянова, Ю. Еткінда та ін.), дослідження у галузі історичної поетики, зокрема, поетики художніх течій і напрямів, індивідуальних художніх систем, окремих художніх парадигм (парадигми релігійної поезії та парадигми маргінальної літератури) у російській літературі ХХ ст. (праці М. Богомолва, С. Буніної, І. Ільїна, Н. Ільїнської, Д. Максимова, З. Мінц, Т. Пахаревої, С. Савицького, О. Седакової та ін.), а також праці Т. Нешумової та кількох інших дослідників, присвячені біографії та творчості В. Малахієвої-Мирович.

Методи дослідження: історико-генетичний метод було використано під час встановлення літературної генеалогії поезії В. Малахієвої-Мирович; виявлення її індивідуальної специфіки на тлі типологічно споріднених художніх систем вимагало долучення елементів *порівняльно-типологічного* методу; звернення до засобів *структурно-семіотичного* та *міфопоетичного* аналізу поетичного тексту, а також, за необхідності, до елементів *мотивного* аналізу було зумовлене дослідженням базових просторово-часових параметрів поетичного світу; дослідження стратегій автоматифологізації та реалізації маргінальної творчої позиції В. Малахієвої-Мирович вимагало також долучення до роботи *біографічного*

методу, а стратегічна мета дослідження потребувала *системного* підходу до творчості поетеси, який визначає загальну логіку роботи.

Наукова новизна роботи полягає у тому, що в ній вперше здійснено спробу системного дослідження творчості В. Малахієвої-Мирович; виявлено генезис її поезії та простежено типологічні зв'язки з сучасними у відношенні до неї художніми системами; осмислено специфіку реалізації маргінальної творчої стратегії поетеси у контексті феномену літературного маргіналізму в російському літературному процесі ХХ ст.; виявлено українську складову та визначено її концептуальне значення у художньому світі поетеси; проаналізовано суб'єктну специфіку лірики В. Малахієвої-Мирович, а також поетикальні засоби реалізації маргінальної творчої стратегії поетеси.

Теоретичне значення дослідження полягає в уточненні механізмів літературної еволюції в російському літературному процесі ХХ ст., зокрема, у галузі взаємодії між магістральним і маргінальним полями літератури, а також у доповненні уявлень про реалізацію маргінальної стратегії творчості на рівні автотіологізації, просторово-часової організації поетичного світу, інтертекстуальних засобів.

Практичне значення дисертації визначається тим, що її результати можуть бути використані під час читання лекційних курсів і розробки навчальних матеріалів до курсу історії російської літератури ХХ ст., а також при розробці спецкурсів, що стосуються до проблем: українського контексту російської літератури, традицій символізму в російській поезії ХХ ст., історії та поетики російської маргінальної літератури ХХ ст.

Апробація результатів дисертаційного дослідження.

Основні положення й результати дисертації розкрито у виступах на наукових конференціях: «Мова і культура. ХХІІІ Міжнародна наукова конференція імені Сергія Бураго» (23-26 червня 2014 р., Київ); «Эйхенбаумовские чтения – 10» (11-13 вересня 2014 р., Воронеж); «Біографія як текст. Міжнародна наукова конференція» (16-17 жовтня 2014 р., Чернівці); Міжнародна наукова конференція «Транскультурні коди літературного дискурсу» (19-20 березня 2015 р., Київ); Всеросійська наукова конференція з міжнародною участю «Иннокентий Анненский (1855–1909): жизнь, творчество, эпоха» (к 160-летию со дня рождения)» (12-14 жовтня 2015 р., Санкт-Петербург); «Мова і культура. ХХІV Міжнародна наукова конференція імені Сергія Бураго» (23-24 червня 2015 р., Київ); «Мова і культура. ХХV Міжнародна наукова конференція імені Сергія Бураго» (20-23 червня 2015 р., Київ); Міжнародна наукова конференція «Аналіз і інтерпретація художнього тексту: проблеми, стратегії, дослідження» (11-12 травня 2016 р., Київ).

Публікації: основні положення роботи викладено у 6 наукових статтях, серед них 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному науковому збірнику. Всі публікації є одноосібними.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи – 205 сторінок, з них 185 сторінок основного тексту. Список використаних джерел охоплює 196 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, сформульовано мету і завдання, об'єкт і предмет дослідження, визначено методи аналізу, ступінь вивчення порушених питань, новизну роботи; визначено теоретичне та практичне значення досягнутих результатів, наведено відомості про їх апробацію.

У **першому розділі «Актуальні дослідницькі та літературні контексти творчості В. Малахієвої-Мирович»** визначено світоглядні й естетичні доміанти творчості В. Малахієвої-Мирович і, відповідно до них, окреслено проблемне поле досліджень та визначено провідні напрями контекстуальних зв'язків її поезії.

У **підрозділі 1.1. «Біографічний контекст досліджень творчості В. Малахієвої-Мирович»** проаналізовано наявні розвідки біографії поетеси та виявлено біографічні чинники, що сприяли формуванню маргінальної творчої позиції В. Малахієвої-Мирович.

Найбільш систематично біографію та творчий шлях В. Малахієвої-Мирович досліджено у роботах Т. Нешумової, які стали основним джерелом відомостей про поетесу під час виконання цієї дисертації. Окрім розвідок Т. Нешумової, було також враховано дві наявні біографічні статті про письменницю (М. Гаспарова та К. Поліванова й О. Васильєва) і фрагментарні відомості про неї у біографії Л. Шестова, написаній його донькою, Н. Барановою-Шестовою, а також інші мемуарно-біографічні джерела (розвідки Є. Бірукової, Н. Громової, Г. Павлової). Втім, усі джерела, крім праць Т. Нешумової, є або лаконічними енциклопедичними довідками, або містять уривчасті й нерідко неточні дані про В. Малахієву-Мирович (зокрема, книга Н. Баранової-Шестової), оскільки, здебільшого, присвячені іншим особам. Важливим джерелом для перевірки фактів біографії поетеси й поповнення уявлень про її життя став її щоденник, опублікований у 2016 р. (його текстологічну підготовку було здійснено Н. Громовою).

Спираючись на сукупні дані вищезгаданих джерел, у дисертації виявилось за можливе окреслити світоглядну позицію В. Малахієвої-Мирович та визначити її життєві настанови, що зумовили специфіку її творчої стратегії. Так, було помічено, що головними напрямками її життєвих пошуків з самого початку були напрями альтруїстичного самозречення, що у період 1890-х рр. набувало форми участі у революційно-демократичному русі, а також релігійного світобачення. Однак, ні християнство В. Малахієвої-Мирович не набуло канонічних, церковних форм, ні її демократичні переконання не вилилися у послідовну суспільну діяльність. Уже з 1890-х рр. обома головними шляхами своєї епохи – шляхом релігії та шляхом суспільного служіння – вона рушила індивідуально, поза загальними потоками. Зокрема, у християнстві вона найпослідовніше реалізувала ідею упокорення та зречення усього земного, матеріального, і тому саме на християнському ґрунті було сформовано її позицію «самоприниження» і маргінального існування – без власної сім'ї, дому, без офіціалізації у професії, без стабільних статків і суспільного становища.

Інтелектуальна та духовна самостійність поетеси зумовили її схильність до адогматичної філософії, взірцем якої стала для неї філософська творчість Л. Шестова. У дисертації проаналізовано численні звернення до книги Л. Шестова «Апофеоз беспочвенности» у поезіях і щоденникових записах В. Малахієвої-Мирович. Було виявлено, що крізь призму ідей Л. Шестова поетеса протягом усього життя сприймала моральні й духовні особливості доби помежів'я століть і

свого покоління і вважала, що принцип «безнадійності як найвищої надії», сформульований Л. Шестовим, є для них найбільш адекватним. Крім того, було виявлено, що у творчості В. Малахієвої-Мирович відбилися такі постулати «Апофеоза беспочвенности», як відмова у творчості від концептуальної послідовності на користь свободи думки, відмова від орієнтації на авторитети заради дослідження у своїй творчості «дальних улиц жизни» (Л. Шестов), утвердження маргінала («бездомного авантюриста») в ампулу носія істини. В «Апофеозе беспочвенности» Л. Шестова ми знаходимо один із провідних образів-символів поезії В. Малахієвої-Мирович – образ «хризаліди», що перетворюється на метелика, як символ внутрішньої духовної метаморфози людини, яка є вкрай необхідною для досягнення стану свободи. Таким чином, саме філософія Л. Шестова обґрунтовує маргінальну позицію В. Малахієвої-Мирович не тільки у житті, а й у творчості.

У дисертації також розглянуто і кореляції маргінальної позиції В. Малахієвої-Мирович з окремими положеннями книги Г. Джемса «Многообразие религиозного опыта», яку поетеса переклала і роботу над якою вважала важливою віхою своєї інтелектуальної та духовної біографії. Було встановлено, що для В. Малахієвої-Мирович у книзі Г. Джемса найважливішою була установка на те, що релігійне відчуття має суто індивідуальний характер, а отже, має розмежовуватися з колективним релігійним досвідом, що здійснюється у церкві.

Також було виявлено, що саме духовна адогматичність найбільше зближувала В. Малахієву-Мирович з однією з провідних особистостей російського авангарду – поетесою О. Гуро, з якою вона товаришувала та активно спілкувалась і яку сучасні дослідники (С. Буніна) вважають яскравою представницею маргінальної життєтворчої стратегії.

Цінним джерелом для уточнення динаміки розвитку позиції літературного маргіналізму В. Малахієвої-Мирович постав також її щоденник. У ньому знаходимо, наприклад, свідчення її причетності до раннього радянського літературного «підпілля»: на початку 1930-х рр. вона спілкується з колом товаришів свого духовного сина Д. Андрєєва (сина письменника Л. Андрєєва, поета-містика, автора відомої книги «Роза мира»). Це люди, «не могущие или не желающие печататься» і «читающие стихи только друг другу»¹, тобто, фактично, представники літературного «андеграунду», що зароджується і перетворюється наприкінці радянської доби на повноцінну «другу культуру», створену письменниками маргінальної позиції. Таким чином, цей запис демонструє, що відзначена вже Т. Нешумовою типологічна спорідненість поезії В. Малахієвої-Мирович 1920–50-х рр. із творчістю «ліанозівців» не є випадковою; радше, йдеться про системну участь поетеси у формуванні засад «неофіційної» літератури радянської доби з самого її початку, задовго до виникнення «ліанозівської» школи.

У підрозділі 1.2 «Творчість В. Малахієвої-Мирович крізь призму проблеми літературної маргінальності: теоретико-методологічні аспекти» розглянуто провідні сучасні концепції літературної маргінальності й сформульовано та обґрунтовано прийняту в роботі точку зору на дане явище, оскільки, як було доведено, саме маргінальну творчу стратегію було всебічно реалізовано В. Малахієвою-Мирович.

¹ Малахиева-Мирович В. Г. Маятник жизни моей: 1930-1954. – М.: Издательство АСТ: редакция Елены Шубиной, 2016. – С.472.

Аналіз наявних досліджень маргінальності в літературі доводить, що В. Малахієва-Мирович належить до письменників – носіїв специфічної «маргінальної свідомості», котра проявляється в їх творчості незалежно від зовнішніх (навіть сприятливих) обставин.

Разом з тим, численні теоретичні визначення та класифікації форм маргінальності та периферійності в літературі (у дослідженні було розглянуто відповідні розвідки І. Ільїна, Й. Люцканова, Ю. Тинянова, Т. Тернової та ін.) вимагали вибору робочої концепції маргінальності, що є адекватною до об'єкта дослідження. За таку було обрано концепцію С. Буніної², що розглянула «маргінальну свідомість» у російській поезії кінця XIX–початку XX ст., розробивши деталізовану систему її художніх ознак. Так, дослідниця звертає увагу на наступні риси маргінального типу творчості: 1) перебування на стику різних культурних традицій і видів діяльності, пов'язане з небажанням долучитися до якоїсь визначеної культурної парадигми; 2) звернення до традицій «юродства», «дивацтва» та подібних низових форм культури; 3) відчуження від центрального, «столичного», географічного та культурного локусу і тяжіння до пошуку «сокровенного уголка» у віддаленні від суєти; 4) ствердження ідеалу не традиційно визнаної, а неповторної, унікальної краси; 5) висунування на перший план у поезії не естетичних, а духовних надзавдань, а звідси 6) нехтування питаннями поетичної «техніки», принциповий дилетантизм; 7) духовне переосмислення еросу; 8) вихід за межі літератури, у тому числі, через введення до естетичного поля елементів побуту; 9) перебування у літературному житті поза групами та течіями, часто пізній дебют і принципова невпевненість у своєму праві на існування в літературному просторі (подеколи ця невпевненість простежується у використанні псевдоніму).

Отже, здійснений у роботі аналіз поезії та позиції В. Малахієвої-Мирович вказує на те, що вона містить усі ознаки маргінальної творчої свідомості, виділені С. Буніною, чим підтверджується висунута у роботі гіпотеза щодо маргінального контексту як найбільш актуального для виявлення специфіки художнього світу В. Малахієвої-Мирович. У даному випадку фактор маргінальності є особливо значущим, оскільки, на нашу думку, завдяки йому творчість Малахієвої-Мирович стала однією з прямих ліній, що пов'язали Срібну добу із «неофіційною» літературою радянської доби.

У підрозділі 1.3. «Системоутворюючі контексти поезії В. Малахієвої-Мирович (поезія «некрасівської школи», символізм, релігійна поезія)» проаналізовано ті художні контексти та традиції, з якими поезія В. Малахієвої-Мирович пов'язана або генеалогічно (символізм, некрасівська традиція), або типологічно (релігійна поезія XX ст.). Звернення до її контекстуального аналізу прийнято у роботі за необхідне для точнішого визначення індивідуальної специфіки творчості поетеси та її місця у російському літературному процесі.

У дисертації відзначено, що творче становлення В. Малахієвої-Мирович відбулося під час домінування некрасівського впливу на російську поезію (1880-ті рр.), який полягав у демократизації як її проблемно-тематичного, так і естетичного рівнів (проблематика «соціального сумління», «прозаїзація» поезії, розвиток у ній реалістичних тенденцій, заглиблення у психологізм). Цей вплив проявляється й у віршах В. Малахієвої-Мирович, але у своєрідному варіанті, що

² Буніна С. Поэты маргинального сознания в русской литературе начала XX века (М. Волошин, Е. Гуро, Е. Кузьмина-Караваева). Монография. / С. Буніна. - М.: Издательство Российского университета дружбы народов, 2005. – 440 с.

відповідає саме її маргінальній свідомості. Зокрема, настрій «соціального сумління», який у некрасівській традиції пов'язується з відчуттям провини перед пригнобленим народом, у поетеси супроводжує думки про власну нікчемність («Конечен день бесполезной тревоги...»), про себе, як «безплідну смоківницю», життя якої проходить марно. З іншого боку, відзначаємо вплив некрасівського реалізму на зрілу поетику В. Малахієвої-Мирович, яку Т. Нешумова співвідносить із поетикою «барачного реалізму» поетів-«ліанозівців». На нашу думку, саме некрасівський реалізм і його поетика відтворення «буденності зла» є спільним джерелом як поезії В. Малахієвої-Мирович 1920–50-х рр., так і «ліанозівців». Окрім того, у дисертації відзначено наявність у поетиці окремих творів Малахієвої такої некрасівської риси (що її проаналізовано О. Сєдаковою), як зв'язок із народним голосінням (цикл «Матери»).

Іншим контекстом, що сформував художню систему В. Малахієвої-Мирович, є контекст символізму. Його проаналізовано у роботі в аспекті впливу на світомоделюючі характеристики поезії В. Малахієвої-Мирович (символістське «двосвіття», зсув ціннісних домінант від історизму до «етернізму», від «побуту» до «буття»), а також в аспекті взаємодії на рівні індивідуальних художніх систем. Зокрема, проаналізовано різнорівневі (типологічні й контактні) паралелі поезії В. Малахієвої-Мирович і поезії І. Анненського та Ф. Сологуба – поетів, що були найближчими до поетеси за своїм типом світовідчуття та відповідними до нього мотивно-образними домінантами. Із Ф. Сологубом поезія В. Малахієвої-Мирович найбільш системно резонує у розробці мотиву земного життя, що сповнене зла. Навіть образність уособлень цього зла є спорідненою в обох поетів (наприклад, образ життя як «дебелой бабищи» у Ф. Сологуба корелює з образом жорстокої няньки у В. Малахієвої-Мирович; також у обох поетів знаходимо образ смерті-визволительки від земного зла). З І. Анненським спорідненість В. Малахієвої-Мирович вбачаємо, по-перше, у граничній моральній напруженості художнього світу: як і у І. Анненського, у В. Малахієвої-Мирович здатність до страждання та співчуття виявляють не тільки люди, а й звірі, рослини, неживі істоти. По-друге, з І. Анненським, якого М. Богомолів визначив як «підземного класика», В. Малахієву-Мирович зближує скромність літературної позиції, відсутність претензії на перебування у центрі літературного життя. Глибинна спорідненість творчої особистості В. Малахієвої-Мирович з І. Анненським переконливо проявляється і в тому, що численні текстуальні перегуки її віршів з віршами І. Анненського не мають цитатного характеру, а, як було доведено у роботі при зіставленні дат написання відповідних поезій, являють собою приклади типологічних співпадінь (у дисертації наводиться порівняльний аналіз віршів «Тихо плачут липы под дождем...» і «Я люблю полусон...» В. Малахієвої-Мирович з віршами «Октябрьский миф» і «Я люблю» І. Анненського відповідно).

Ще один контекст, що його було розглянуто як важливий для розуміння специфіки поезії В. Малахієвої-Мирович – це контекст релігійної поезії. Спираючись на типологію Н. Ільїнської³, у дисертації встановлено, що поезія В. Малахієвої-Мирович в цілому віддзеркалює екзистенційний тип релігійного світосприйняття. Було проаналізовано, як на мотивному рівні у ній реалізовано характерні для цього типу настрої самотності, відчаю, «метафізичної безодні», смерті й вічності, зокрема, у мотиві «зірваної рослини» та його модифікаціях

³ Ильинская Н. И. Религиозно-философские искания в русской поэтической традиции рубежей XX века: специфика сознания, концептосфера, типология: Монография / Н. И. Ильинская. – Херсон: Айлант, 2005. – 468 с.

(мотив хвороби, євангельський мотив зерна, що відроджується через смерть). Водночас, екзистенційна складова релігійного світовідчуття В. Малахієвої-Мирович у взаємодії з її маргінальною свідомістю набуває нових змістовних акцентів, які у релігійній площині зводяться до євангельського заповіту про «останніх, що стануть першими» і про благословення «збіднілих духом». Окрім того, знаходимо у В. Малахієвої-Мирович також прояви інших типів релігійного світовідчуття (зокрема, національно-релігійного та релігійно-догматичного – у циклі «Монастырское»), що є ознакою відсутності єдиного релігійно-світоглядного стрижня в її художньому світі. На нашу думку, це свідчить про уникання визначеності та релятивізацію релігійного виміру поезії В. Малахієвої-Мирович, що можна пов'язати з її маргіналізуючою творчою стратегією, яка, у тому числі, реалізується через створення невизначених, релятивних, внутрішньо суперечливих змістовних структур.

Отже, здійснений у першому розділі аналіз продемонстрував, що ті, аж ніяк не маргінальні, контексти, які є генетично первинними або актуальними для поезії В. Малахієвої-Мирович, адаптуються у її художній системі до маргінальної позиції поетеси й засвоюються нею у вигляді, трансформованому її маргінальною свідомістю.

У другому розділі «**Специфіка просторово-часової картини світу в поезії В. Малахієвої-Мирович**» виявлено художню специфіку побудови картини світу поетеси у базових параметрах простору та часу.

Підрозділ 2.1 «Спеціальні образно-мотивні доміанти й особливості структурування художнього простору в ліриці В. Малахієвої-Мирович» присвячено упорядкуванню просторової образності поетеси й аналізу її концептуального змісту. Зокрема, розглянуто домінуючі в художньому світі поетеси моделі організації простору (універсальні просторові структури й опозиції), а також просторові образи (образи речового та природного рядів).

З'ясовано, що простір у поезії В. Малахієвої-Мирович структуровано за принципом символістського «двосвіття», тому він найчастіше постає вертикально орієнтованим і чітко поділеним на відповідні опозиції, у котрих один член репрезентує сакральне, духовне, вічне начало, а другий – профанне, земне, матеріальне (верх – низ, центр – периферія, відкритий – замкнений простір, близьке – далеке тощо).

Найбільш послідовно та багатогранно у поетичному світі В. Малахієвої-Мирович представлено опозицію «верх – низ». Вона не тільки поділяє цей світ на небесний і земний топоси, а й реалізується у внутрішньому душевному просторі героїні, позначаючи дуалізм людської природи, що поділена на духовну, небесну та матеріальну, земну частини. Отже, наскрізним ліричним сюжетом, що реалізує дану опозицію у психологічному вимірі, є сюжет про тугу душі за «горними высями» та її безпритульність у матеріальному світі. Таким чином, опозиція «верх – низ» постає ще й одним із головних просторових репрезентантів маргінальної позиції поетеси, яка тут стверджується через відчуження від усього земного.

Прагненням душі до неба і духовного простору зумовлено й присутність у поезії В. Малахієвої-Мирович традиційного символістського мотиву шляху, що пролягає також у духовній площині. Із цим мотивом пов'язано комплекс стрижневих моральних проблем, що їх порушує поезія В. Малахієвої-Мирович: проблема непослідовності людини у її духовному русі, проблема гріха та його спокутування, проблема слабкості людини, занадто прихильної до земних спокус

і радощів тощо. Отже, часто мотив В. Малахієвої-Мирович і, відповідно, просторова «вертикаль» у поезії В. Малахієвої-Мирович корелюють з мотивом морального суду над собою і ствердженням власної недовершеності та слабкості у відповідності до логіки «самозмізернення», що зумовлена маргінальною свідомістю поетеси. Зокрема, переосмислення мотиву шляху крізь призму маргінальності знаходимо у віршах «Тропинка дальняя, прикрытая...», «Дикий лес, загадочные страны...», «Кипят мои наговорные травы...», «Я бреду уединенно...» та ін.

Важливі змістовні варіанти протиставлення духовного та матеріального у просторовому вираженні дає опозиція «близьке – далеке» у поезії В. Малахієвої-Мирович. Ідеальне, духовне «далеко» асоціюється у ній із простором втраченого раю, й у кількох поезіях таким втраченим раєм постає батьківщина поетеси – Україна («Из моей тоски о природе...», «Вдалеке туманным силуэтом...»).

Символістське двосвіття зумовлює також зміст природної образності у поезії В. Малахієвої-Мирович. З природою поетеса пов'язує, насамперед, уявлення про вічне буття, яке у природі реалізується через кругообіг народжень і смертей (цикл «Первое утро мира»). Природа як втілення вічної таємниці буття, а також як втілення вищої краси та гармонії всіяко сакралізується у картині світу В. Малахієвої-Мирович. Це відбувається й засобами поезики (сакральна колористика, притчова інакомовність), і за допомогою інтертексту (відсилання до біблійного контексту).

Але образи тварин у поетичному світі В. Малахієвої-Мирович найчастіше розроблені реалістично та наповнені не метафізичним, а гуманістичним змістом. Найчастіше тварин поетеса зображує як істот, що страждають, і у мотиві страждання тварин вона враховує як «гуманістичний анімалізм» (М. Епштейн) некрасівської традиції, так і пізніші конотації даної образності у «неофіційній» поезії 1920–60-х рр. (від М. Олейникова до Вен. Блаженного та Є. Кропивницького).

Отже, природній простір у поетеси виявляє полігенетичну й синтетичну природу її творчості, у якій органічно поєдналися традиція символізму та визначальні тенденції «неофіційної» поезії радянської доби.

Цю синтетичність можна помітити також у зверненні В. Малахієвої-Мирович до просторової образності, яка є втіленням виміру побуту в її художньому світі. З одного боку, побутовий план реальності у неї подається принизливо іронічно й відтворюється підкреслено натуралістично (точні побутові деталі в інтер'єрних замальовках, «антипоетичні» сюжети, у яких йдеться про продовольчі черги, хвороби, повсякденні турботи). З іншого ж боку, саме через занурення у побут відбувається, водночас, і його подолання, вихід до буттєвого виміру (цикл «В стенах», вірші «Тетя», «А у меня в груди орган...» та ін.).

Однак, побут також часто постає у різкому протиставленні ідеальному духовному началу, і в якості втілення не просто бездуховного, а проклятого, «пекельного» простору побут часто навіть символізується у поезії В. Малахієвої-Мирович у наскрізних топосах базару, міста-пекла з його атрибутами (натовпом та агресивним рухом і шумом машин, серед яких особливо виділяється трамвай, що набув символічного значення ще у літературі Срібної доби), комунальної квартири («Красюковка», «Рассвет», «О Ростове», «Я иду по знойным тротуарам...» та ін.). Але найбільш масштабним символом жаху повсякденності постає у В. Малахієвої-Мирович образ «антидому» (Ю. Лотман), втілений і у бездушному й агресивному просторі комунальних квартир, і у незатишному,

випадковому ряді чужих кімнат, котрі частенько слугували притулком для героїні. Загалом, «антидім» постає водночас і просторовим корелятом її маргінальності, і символом руйнування сталих засад буття у післяреволюційну добу.

Синтетичність поетики побутового простору у В. Малахієвої-Мирович проявляється у тому, що символічний зміст образності, що відтворює «жах повсякденності», реалізується через підкреслено реалістичну, навіть натуралістичну систему художніх засобів, зовні подібну до «барачного реалізму» «ліанозівців».

У підрозділі 2.2 «Темпоральні моделі й образи часу в поезії В. Малахієвої-Мирович» зазначено, що часові параметри поетичного світу В. Малахієвої-Мирович та часова організація її творів значною мірою обумовлені «етернізмом» (Ю. Еткінд) світовідчуття, притаманним символізму і покладеним в основу символістського «двосвіття». Отже, у темпоральній структурі поезії В. Малахієвої-Мирович найбільше відчувається її символістське коріння. Відповідно, ця структура відрізняється яскраво вираженою бінарністю (яку зафіксовано навіть у авторській назві щоденника поетеси – «О преходящем и вечном»): історичний (емпіричний) час тут чітко протиставлено сакральному (вічному) часові. Водночас, дана опозиція реалізується як у прямому контрасті, так і у поєднанні цих часових планів, коли вічне відкривається крізь «оболонку» тимчасового.

Як у просторовій, так і у часовій картині світу поезії В. Малахієвої-Мирович можна прослідкувати певну еволюцію, яка загалом демонструє абсолютне домінування сакрального плану буття і відповідного хронотопу в дорадянський період творчості поетеси та зсув просторово-часових акцентів у бік конкретно-історичного й побутового планів реальності в її пізніх поезіях (1920–50-х рр.).

Зокрема, у віршах 1890–1910-х рр. домінує умовний теперішній час, що відображає момент «ліричної концентрації» (Т. Сильман) і має метафізичний зміст «мить-вічність». Це загальноприйнятий у ліриці тип художнього теперішнього часу, у якому лірична емоція реалізується як переживання «моменту істини». Даний тип переживання втілено у ранній поезії В. Малахієвої-Мирович найбільш частотно, але найменш оригінально, тоді як у пізніх віршах, що осмислюють життєвий строк і вік ліричної героїні, специфіку світосприйняття поетеси через часову модель «мить-вічність» розкрито найяскравіше («Зачем душа боится муки...», «В горниле тяжких испытаний...», «День солнечный, а на душе туманно...», «Маятник жизни моей!..» та ін.). Модель «мить-вічність» також системно відтворено у віршах, присвячених природі та часовим формам, пов'язаним із нею, таким як добовий цикл або пори року. Художнє осмислення природного циклу пір року найчастіше символічно відображає проблематику життя і смерті, тому не випадково, що найбільш акцентовані у поетичному світі В. Малахієвої-Мирович осінь та зима – пори року, що традиційно асоціюються із темою смерті («Это ветер, ветер поземный...», «Летят, летят и падают смиренно...», «Желтый лист на тонкой ветке...», «Жалобно струны звенят...», «Ущербный месяц выплывает...», «Засыпан снежною пургою...», «Затмились дали...», «Разве выйти на дорогу...», «Камни холодны сегодня...», всі опубліковані поезії з рукописної книги «Зима»).

Якщо у ранній поезії В. Малахієвої-Мирович модель «мить-вічність» панує цілковито, то у післяжовтневий період спостерігається її помітне ускладнення формуванням історичного (епічного) плану – особливо у віршах 1920-х рр., де відбувається художнє осмислення післяреволюційних змін і нових форм як

суспільного, так і приватного людського життя, що виникли у ці роки. Про фокусування саме на історичному часі свідчать назви програмних для В. Малахієвої-Мирович у цей період текстів (поем, рукописних книг): «Батайские дни», «Во дни войны».

У цей період сакральний вимір не зникає з поезії В. Малахієвої-Мирович, а набуває у ній нових функцій. Зокрема, сакральний час виконує роль морального мірила для тих подій і процесів, що відбуваються як в історичному часі, так і у біографічному часі героїні цієї поезії. У даному контексті особливо актуальною стає апокаліптична часова модель. Так, братоубивча Громадянська війна та радянська дійсність представлені як апокаліпсис, що відбувається тут і зараз, у поемі «Батайские дни», віршах «Будет ли рождать еще земля...», «...И в дни потопа говорили...», «В Кремле», «Во дни Содома и Гоморры...». Особливим варіантом індивідуального апокаліпсису постає ліричний сюжет книги «Огненные ступени».

Але більш розповсюдженим, аніж апокаліптичний, у поезії В. Малахієвої-Мирович є пасхальний хронотоп. Поетеса постійно звертається до подій Страсного тижня та Великодня, спрямовуючи пасхальний «код» на події як зовнішнього, так і внутрішнього життя своєї героїні. У роботі пасхальний змістовий шар детально проаналізовано на матеріалі книги «Страстная седмица».

Таким чином, у поезії В. Малахієвої-Мирович сакральний часовий план поєднує різнорідні варіанти емпіричного часу – історичний і біографічний, зокрема.

Серед художніх реалізацій сакральної моделі часу помітне місце у поезії В. Малахієвої-Мирович займає і «райський» хронотоп, за допомогою якого поетеса вибудовує ліричну «космогонію» (поема «Первое утро мира»), а також мотив вигнання із раю («От очей твоих и от речей...», «Так некогда явился Искуситель...»).

У неподільній цілості постають простір і час у такому важливому для поезії В. Малахієвої-Мирович варіанті хронотопа, як онейричний. Стан сну в її віршах маркує перехід у «проміжний» часопростір, де побутова реальність поєднується з метафізичною. Саме тому сон часто постає у В. Малахієвої-Мирович формою одкровення істинної суті людей і життя, відкриваючи їх справжні форми та обличчя («Да будет так. В мистерии кровавой...», «Снилось мне, иду на богомолье...» та ін.). Зустрічаємо у поетеси також традиційні уподібнення «сон-смерть» і «життя-сон». Якщо спектр значень метафори смерті-сну в неї не вирізняється оригінальністю потрактувань чи образних втілень, то семантика та образна парадигма метафори «життя-сон» розроблені у більш своєрідний спосіб. Життя уподібнюється сну не тільки як неістинне, протиставлене вічному буттю в межах символістського «двосвіття», а й у якості тієї абсурдної та, навіть, фантастичної форми життя, якої набула історична реальність у радянську добу. Метафора «життя-сон» наповнюється значенням кошмару, у якому відкривається сутність жахливої дегуманізації світу й людини у сповненому конфліктності пореволюційному житті («Пойдем, пожимаясь от холода...», «С неба сыплется дождик упорный...», «За угол длинной змеєю...», «Рога, копыта, когти, зубы...»). Натуралістичні картини реальності позиціонуються у В. Малахієвої-Мирович як кошмарний сон, а отже, саме наявність онейричного хронотопа у відповідних віршах дозволяє розмежувати їх з близькими за образним рядом віршами «ліанозівців» (Є. Кропивницького, І. Холіна, Г. Сапгіра). У світі «барачної» поезії

натуралістична домінанта створює лише один вимір, підкреслюючи бездуховність цього світу. Щодо В. Малахієвої-Мирович, то онейричний компонент у її віршах актуалізує модель «двосвіття», нагадуючи, що поза простором кошмарних натуралістичних «снів» існує вища реальність.

Можна знайти у поезії В. Малахієвої-Мирович також і специфічні моделі минулого як сну («О, как мне странно, что я живу...», «Слабому, прекрасному, святому...», «Разлюбленному другу», «Засыпан снежною пургою...», «И вдруг покинуть стало жалко...» та ін.), а також сну як духовної «сплячки» і старості як сну («Все чаще старость навеваает...», «Косное, ленивое, тупое...», «Немного песен мне осталось...» та ін.).

Таким чином, онейричний хронотоп, що реалізується у численних образно-мотивних варіантах протягом усієї творчості поетеси, може вважатися одним із основних світомоделюючих хронотопів її поезії.

Отже, є підстави констатувати, що у поезії В. Малахієвої-Мирович час у всіх формах пов'язаний з її «двосвіттям»: вічний, сакральний часовий план усіяло взаємодіє з різноманітними проявами історичного та біографічного часу, моделюючи то конфлікт вічного начала буття зі «злободенністю», то оприявлення вічного крізь поверхню тимчасового, то їх складний перетин у «проміжних» зонах онейричного хронотопа. При цьому, часові характеристики художнього світу поетеси завжди наповнені ціннісним міфопоетичним змістом: усе, що стосується плану вічності, оцінюється позитивно, а все, що належить до історичного часу – негативно.

Можна підсумувати, що у структурі часу найбільш відверто та послідовно відбито тяжіння поетеси до символізму, а маргінальну складову її творчості яскравіше проявлено у просторових, ніж у часових характеристиках її художнього світу.

У третьому розділі «Ліричне «я» В. Малахієвої-Мирович» розглянуто суб'єктну складову її поезії. Вихідну позицію при аналізі ліричного суб'єкта було розроблено з огляду на наявні теоретичні розвідки даної проблеми. Провідною концепцією ліричної суб'єктності у роботі вважається концепція С. Бройтмана, згідно з якою, лірика становить не чисту монологічну, замкнену на собі суб'єктність, а суб'єкт-суб'єктне висловлювання, де відбувається діалогічна взаємодія «“другого” в “я” і “я” в “другом”», а також експлицитованих “я” і “другого”»⁴. Саме такий погляд на ліричного суб'єкта дозволяє якнайповніше розкрити специфіку складної, неоднорідної суб'єктної структури лірики В. Малахієвої-Мирович, у котрій окреслену вченим взаємодію «“іншого” в “я”» та «“я” в “іншому”» було ускладнено ще й різким усвідомленням відсутності внутрішньої цілісності самого «я», кризовим (властивим не тільки модерністській, а вже й постмодерністській свідомості) відчуттям особистісної суперечливості та роздрібненості.

Таке самовідчуття характерне також і для маргінального типу особистості, тому в поезії Малахієвої воно знайшло системних та образно різноманітних проявів. Фактично, модель маргінального, позбавленого цілісності, «релятивізованого» «я» покладено в основу поетичної автоміфології В. Малахієвої-Мирович. Титульним міфом у ній є «міф про Мировича» – художнього «двійника» автора, котрий став не тільки псевдонімом, а й окремим

⁴ Бройтман С. Русская лирика XIX – начала XX века в свете исторической поэтики / С. Бройтман. – М.: Изд. РГГУ, 1997. – С. 27.

варіантом ліричного героя В. Малахієвої-Мирович, в якому знайшли втілення маргінальні риси її особистості. Образ Мировича як у поезії, так і у щоденнику поетеси було проаналізовано, насамперед, з огляду на його генезис. У роботі було встановлено, що важливим змістоутворюючим джерелом даного псевдоніму та побудованого на ньому образу автора є не тільки ранні оповідання Л. Шестова (на що вже вказувала Т. Нещумова), а й роман Г. Данилевського «Мирович».

Іншими складовими елементами образу В. Малахієвої-Мирович, завдяки котрим авторське «я» в її поезії міфологізовано як маргінальне, у роботі було визначено гендерну й вікову складові. Так, щодо гендеру, то у цій площині В. Малахієва-Мирович, по-перше, суттєво маргіналізує мотив материнства, розробляючи його у версії «квазі-материнства». Спираючись на свій біографічний досвід, у якому не було власних дітей, але було постійне спілкування з чужими дітьми, деякі з котрих (як Д. Андрєєв) сприймали В. Малахієву-Мирович як свою духовну матір, поетеса створює художній міф про материнство, підкреслюючи у ньому або драму розлуки матері з дітьми і материнського «сирітства» («Отнимается дитя у матери...», «Не та мати – сирота...»), або заборонено-неприродний характер стосунків між матір'ю та сином, у якому квазі-материнство її ліричної героїні постає, фактично, варіантом міфу про Федру (вірші, присвячені М. Шику). До мотиву материнства тяжіє й корпус віршів, у яких лірична героїня постає «бабусею» для чужих дітей. Отже, мотив материнства відзначається у В. Малахієвої-Мирович відсутністю єдиного змістового стрижня і демонструє таку амплітуду образних реалізацій і емоційних відтінків (від трагедійного до ідилічного), що виникає відчуття розмитості даного мотиву у її поетичному світі. Іntenція материнства у ньому, таким чином, має «мерехтливий» характер, не досягає остаточної оформленості, а тим самим, долучається до проявів маргінальної свідомості у творчості поетеси.

По-друге, маргіналізація гендеру в ліриці В. Малахієвої-Мирович відбувається через його «розпорошення», створення невизначених гендерних моделей, у яких жіноче й чоловіче начала співіснують та, відповідно, релятивізуються. У багатьох своїх віршах В. Малахієва-Мирович оформляє ліричне «я» не тільки як жіноче, а й як чоловіче. Це певною мірою корелює із символістською стратегією універсалізації ліричного «я», його виведення за межі окремої, одиничної особистості (такого значення чоловіче «я», наприклад, набуває у поезії З. Гіппіус). І у В. Малахієвої-Мирович таке надгендерне «я» наділяється підкреслено духовною природою («Я неведомый миру странник...», «У заповедного порога...», «Когда я в мире крест подъял...» та ін.). До того ж, надгендерні характеристики отримує в поезії В. Малахієвої-Мирович також і творча природа людини («Нищему поэту»).

Але, з іншого боку, релятивізація гендеру виявляє у суб'єктній міфології В. Малахієвої-Мирович ще одну важливу ідею, а саме: відсутність особистісної цілісності, роздрібненість «я», у якому співіснують у незбалансованій множинності різновікові, різностатеві, різноспрямовані у ціннісному плані складові. Цю думку В. Малахієва-Мирович активно розвиває як у своїй поетичній образності та сюжетиці (тут важливу роль відіграє образ метелика-хризаліди як символ множинності й мінливості людського «я»), так і у щоденнику, записи в якому свідчать про те, що у поглядах В. Малахієвої-Мирович на природу людської загалом та власної особистості найгостріше поставало питання про

відсутність цілісності, про роздрібненість та множинність «я», акцентоване саме у маргінальній свідомості.

Також у ліриці В. Малахієвої-Мирович було проаналізовано наявну в ній модифікацію рольової (за типологією Б. Кормана) моделі суб'єкта та визначено, що її рольова лірика відповідає тенденції поезії модернізму до ототожнення рольового персонажа з авторським «я» (тобто, до редукції рольового начала до суто зовнішніх проявів). Але і репертуар рольових образів поетеси (маргінальні персонажі біблійної історії, на кшталт «блудниці Роав» або вигнанниці – Агарі), і характер їх художнього переосмислення свідчать про те, що й у рольовій ліриці на перший план авторка висувала змістовні акценти, пов'язані як з її релігійним, так і з маргінальним світовідчуттям (у роботі це продемонстровано під час аналізу образів Лазаря та однієї із «жен-мироносиц» у відповідних віршах).

І духовна проблематика, і маргінальне світовідчуття виявлено також у мотиві старості, що його системно розроблено у пізній ліриці поетеси. Старий (стара) зображується як людина, яку вже вилучено із повноцінного простору життя на його глибоку периферію (образи-символи глухого кута, у якому помирає стара курка, або куточка-«щілини» у набитому людьми трамваї і т.п.). Але, з іншого боку, старість не тільки маргіналізує людину в тутешньому житті, а й наближає її до життя вічного – і тому стан старості осмислюється та міфологізується В. Малахієвою-Мирович як не тільки час випробування маргінальним існуванням у якості всіма забутого та нікому не потрібного «уламка», а й як час граничного наближення до відкриття духовної істини, а отже, й до свого справжнього, вічного та цілісного «я» («В черном платке, с ногой забинтованной...», «Море синее! Давно ты ждешь меня...», «Три посвящения ступени...» та ін.).

У суб'єктному вимірі було також досліджено українську складову творчої ідентичності В. Малахієвої-Мирович і доведено, що вона досить переконливо проявилася в авторській позиції емпатії щодо героїв-українців у поезіях і щоденникових записах поетеси. Формами її прояву стають не тільки позитивно забарвлені образи українців у творчості В. Малахієвої-Мирович, а й лінгвістичні засоби, зокрема, вживання окремих слів та висловлювань українською мовою не тільки у мові персонажів, а й у авторській мові. Навіть в образі «нищого поета», з яким асоціює себе героїня даної поезії, знаходимо ознаку його українського походження – «бандуру-лиру», на якій він грає і яка символізує його творчість. Втім, віршів, у яких проявлено українську складову ідентичності поетеси, небагато, тому не слід перебільшувати її значущість для особистісного світу поетеси, але й ігнорувати її було б неправильно, адже саме український компонент надає художньому світу і поетичному «я» В. Малахієвої-Мирович специфічного відтінку, що відрізняє її як від поетів російського символізму, так і від неофіційних авторів російської літератури радянської доби.

ВИСНОВКИ

Звернення до біографічних відомостей про В. Малахієву-Мирович засвідчило, що поетеса послідовно вибудовувала у своєму життєвому та творчому досвіді два напрями самореалізації – маргінальний і релігійно-містичний. Саме ці аспекти вона виділяла в історії своєї родини (акцент не тільки на своєму різночинному походженні, а й на наявності «незаконнонароджених» предків; підкреслення у характері батька його зневаги до побуту, схильності до мандрів і

прагнення уникнути родинного укладу і, взагалі, усього матеріального, земного тощо). Філософським підґрунтям маргінального світогляду поетеси, значною мірою, були праці Л. Шестова, який повпливав на особистісне формування В. Малахієвої-Мирович і тексти якого системно відображено в її поезії, як було встановлено у першому розділі даного дослідження.

Найбільш значущими літературними контекстами, що сприяли художньому втіленню як позиції маргінальності, так і релігійно-містичного начала у поезії В. Малахієвої-Мирович, виявилися некрасівська традиція та російський символізм. Кожна із зазначених традицій трансформувалася в творчості поетеси у відповідності до її внутрішньої логіки. Зокрема, некрасівська традиція відобразилася в індивідуальному втіленні В. Малахієвою-Мирович громадянського пафосу «соціального сумління», а також у зверненні до побутового, «низького» плану життя як досвіду естетичного відтворення буденності зла.

Щодо символізму, то він сформував стійке «двосвіття» поезії В. Малахієвої-Мирович, її позацерковну релігійну спрямованість та основний репертуар мотивів та образів (путь, просторові опозиції, образи двійника, мандрівника та ін.), які, втім, набули у віршах поетеси індивідуальних інтерпретацій.

Якщо символізм і некрасівська традиції є контекстами, від яких поезія В. Малахієвої-Мирович походить генетично, то релігійна поезія ХХ ст. і «неофіційна» література авторів «ліанозівського» кола становлять її актуальний контекст, що дозволяє визначити її типологічну спорідненість із явищами сучасної для неї літератури. Здійснений у роботі аналіз також демонструє своєрідність поезії В. Малахієвої-Мирович при зіставленні із даним контекстним середовищем. Зокрема, її не можна віднести до жодного із різновидів релігійної поезії (за типологією Н. Ільїнської): релігійна свідомість В. Малахієвої-Мирович, експлікована в її віршах, вирізняється багатомірністю і реалізується у спектрі втілень від екзистенційного до традиційно-догматичного, в цілому тяжіючи до синтетичності. Стосовно ж поезії «ліанозівців», то, на тлі зовнішньої схожості поезій В. Малахієвої-Мирович 1920–30-х рр. з їх «барачною» естетикою, поетесу відрізняє від них збереження релігійно-духовної спрямованості та відсутність пафосу іронії та гри.

Просторово-часову структуру поезії В. Малахієвої-Мирович та її міфопоетичний образний репертуар також послідовно сформовано за моделлю символістського «двосвіття». Передусім, у цій структурі втілено опозиції, що репрезентують «двосвіття»: верх - низ, центр - периферія, відкритий - замкнений простір. Такою ж мірою розмежовано та міфологізовано просторові образи: ті, що представляють план вищих начал буття, забарвлені у піднесені й позитивні в оцінному плані тони (образи природнього світу), тоді як образність, що формує побутовий та історичний виміри реальності, забарвлена негативно (міська архітектура, світ машин, «антидім»). Дану опозицію реалізовано і на рівні поетики: сакралізовану природу В. Малахієва-Мирович змальовує засобами поетики символізму, а простір соціальної реальності – засобами поетики «барачного» реалізму. Через протиставлення вічного природнього і соціумного просторів реалізовано й опозицію «буття - побут». Разом із тим, часто від рівня побуту вірші В. Малахієвої-Мирович підіймаються до рівня вищих буттєвих цінностей, отже, буття нерідко відкривається через побут (найбільш виразно це відбувається у численних інтер'єрних віршах поетеси).

У просторовій образності В. Малахієвої-Мирович втілено також вектор маргінальності, що його послідовно витримано у темі дому (замість дому як міцного фундаменту буття у поетеси фігурують або випадкові «кімнати», або убогі пристановища, що лише підкреслюють безпритульність її героїні). Таке ж саме маргінальне змістовне наповнення позначає традиційний для символістів мотив шляху, котрий розгортається у В. Малахієвої-Мирович як міф про блукання героїні «стежинкою», що пролягає «повз» основного життєвого простору («мимо церкви, жини мимо»).

У часовій структурі поезії В. Малахієвої-Мирович було виявлено дві основні моделі, кожна з яких, у свою чергу, реалізує одну із сторін у картині «двосвіття»: модель «мить-вічність», що оформлює часовий план вічного сакрального буття та релігійно-містичних переживань героїні, і модель епічного (історичного) часу, що використовується для зображення сучасності в її побутових, політичних та інших життєвих проявах. При цьому, план історичного часу ніколи не постає самодостатнім. Як правило, він співіснує із планом вічності, з сакральним часом як ціннісним мірилом, з котрим поезія Малахієвої звиряє як політичні події сучасності, так і інтимно-особисті сюжети.

Домінуюча образність, за допомогою якої створюється у поезії В. Малахієвої-Мирович часовий план, належить найчастіше до природнього циклу (поетеса, зазвичай, символічно осмислює пори року та доби, вікові категорії), а також до сакральної, переважно, біблійної традиції (серед сакральних моделей найбільш частотні в неї пасхальна й апокаліптична, але поетеса також звертається й до космогонічного часу першотворення – зокрема, у програмній поемі «Первое утро мира»).

Особливий просторово-часовий вимір поезії В. Малахієвої-Мирович становить онейричний хронотоп, що перманентно присутній у її творчості. Саме у просторі сну перетинаються емпірична й метафізична реальності, а отже, відбувається одкровення істини. Окрім того, сон як перетин межі життя і форма небуття традиційно корелює у В. Малахієвої-Мирович зі смертю, яка, за переконанням поетеси, є переходом до істинного вічного життя. Тому життя земне часто трактується як хибне, ілюзорне, і у такій якості також уподібнюється сну – але це вже не пророчий сон про вічне життя, а кошмар, від якого героїня хоче якнайшвидше прокинутися.

І маргінальна, і релігійно-містична доміанти художнього світу поетеси яскраво проявлені також у суб'єктному ладі та суб'єктній образності її поезії. Ліричне «я», втілене у її віршах, передусім, розкриває свою маргінальну природу через відсутність особистісної цілісності: це «я» представлено як «конгломерат» (за висловом самої В. Малахієвої-Мирович) різних особистісних «оболонок», тому відчуття «іншого» в «я» часто оформлюється як самовідчуження.

Це проявляється в наскрізному мотиві двійника і в її поезії, і в щоденнику, а також у магістральному автоміфі її творчості – міфі про «Мировича» як про окрему іпостась авторської особистості. У роботі було встановлено, що змістовне наповнення цього псевдоніма походить не тільки від ранніх оповідань Л. Шестова, герой яких мав прізвище Мирович, але й від образу головного героя популярного за часів юності поетеси роману Г. Данилевського «Мирович». Як і сама В. Малахієва-Мирович, цей історичний персонаж був вихідцем з України, він писав вірші, але, найголовніше, часто відчував себе чужим в імперській столиці. Його спроби прислужитися вітчизні завершувалися нищівними провалами, отже, життя

цього героя супроводжувалося постійним відчуттям своєї незатребуваності, самотності й безталання. До певної міри, героя Г. Данилевського можна вважати претекстовим персонажем по відношенню до маргінального героя поезії В. Малахієвої-Мирович.

Маргінальне начало проявляється і в умисній невизначеності основних характеристик ліричного суб'єкта поезії В. Малахієвої-Мирович: стале чергування чоловічого та жіночого «я» (часто-густо навіть їх поєднання в просторі однієї і тієї ж поезії) створює невизначеність у гендерній сфері; величезна кількість рольових віршів формує враження множинності й різноликості втілень ліричного «я» поетеси, розпорошеності її ліричної особистості. Загалом, суб'єктна образність найчастіше уособлює у В. Малахієвої-Мирович ідею маргінальності (у таких втіленнях ліричного «я», як самотній старий/стара, невизнаний і безталанний «нищий поет», мандрівник/мандрівниця).

Разом з тим, релігійно-містичну складову художнього світу В. Малахієвої-Мирович також втілено в її суб'єктному ладі, оскільки часто своє ліричне «я» поетеса осмислює як частину світової єдності, що спрямована на возз'єднання з ним у посмертному вічному бутті. Цей мотив знаходить численні сюжетно-образні реалізації в поезії В. Малахієвої-Мирович, а назва її щоденника – «О преходящем и вечном» – підлягає інтелектуальній рефлексії і віддзеркалює ідею двосвіття й існування душі не тільки в обмеженому та позбавленому цілісності земному бутті, а й у вічності, де, за переконанням поетеси, втілення «я», нарешті, досягне завершеності, цілісності й повноти.

У роботі було виявлено роль українського компонента художнього світу В. Малахієвої-Мирович. Як видно з аналізу поезій і щоденникових записів, у її поетичній міфології Україна стала втіленням «втраченого раю», а українська ідентичність поетеси проявилася в емпатії на адресу героїв-українців у її віршах і щоденникових записах, а також у вживанні української мови не тільки в прямій мові героїв, але й в авторській мові. На тлі загальної редукації національного начала в її поезії, що в цілому спрямована до позанаціональної, метафізичної сфери, український сегмент її художнього світу й автоматифу проявляється досить яскраво.

Отже, як продемонстрував здійснений у роботі аналіз творчості В. Малахієвої-Мирович, її індивідуальність як митця зумовлена специфічним поєднанням релігійно-містичного світобачення з маргінальною життєвою та творчою стратегією. Саме єдність цих двох факторів і забезпечила приналежність поетеси до двох парадигм російської літератури, що не перетинаються безпосередньо – до парадигм символізму та «неофіційної» літератури радянського часу. Творчість поетеси, таким чином, єднає далекі контексти та постає одним із факторів, що забезпечує єдність російського літературного процесу ХХ ст.

Основні положення дисертації викладено у таких публікаціях:

1. Волошин М. Творчество В. Малахиевой-Мирович в контексте поэзии «маргинального сознания» / М. Волошин // Східно-слов'янська філологія. – Літературознавство. Вип. 24. Частина 1 / Горлівський інститут іноземних мов; Донецький національний університет. – Горлівка: Вид-во ГПМ ДВНЗ «ЛЛПУ», 2014. – С. 116–125.

2. Волошин М. Поэзия В. Малахиевой-Мирович в контексте диалога с символизмом / М. Волошин // Наукові праці Кам'янець-Подільського

університету ім. І. Огієнка. Філологічні науки. Вип. 37. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2014. – С. 18–22.

3. Волошин М. Трансформации биографических реалий в поэтическом мире В. Малахиевой-Мирович / М. Волошин // Питання літературознавства: наук. зб. / гол. ред. О. Червінська. – Чернівці: Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича, 2014. – Вип. 89. – С. 7–16.

4. Волошин М. Одухотворение природы в поэтическом мире В. Малахиевой-Мирович / М. Волошин // Філологічні науки: зб. наук. пр. – Полтавський національний педагогічний університет ім. В. Короленка. Вип. 19. – Полтава, 2015. – С. 42–50.

5. Волошин М. Интерьер в поэтической картине мира В. Малахиевой-Мирович / М. Волошин // Русский язык и межкультурная коммуникация. Научный журнал. – Пятигорск. ФГБОУ ВПО Пятигорский государственный лингвистический университет. – № 1 (13). – Пятигорск, 2014. – С. 221–231.

6. Волошин М. Мотив страдания животных в поэзии В. Малахиевой-Мирович // Вісник Харківського національного університету ім. В. Каразіна. №1152, серія: Філологія. Вип. 72. – Харків, 2015. – С. 215–220.

АНОТАЦІЇ

Волошин М. М. Поезія В. Г. Малахієвої-Мирович: типологічні риси й індивідуальна своєрідність. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.02 – російська література. – Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України. – Київ, 2017.

У дисертації вперше вводиться у науковий вжиток поетична спадщина В. Малахієвої-Мирович та здійснюється спроба визначити місце поетеси в російському літературному процесі ХХ століття.

В роботі розглядаються основні контексти, що обумовлюють типологічні та індивідуальні особливості поезії В. Малахієвої-Мирович: біографічний контекст, а також літературні контексти поезії некрасовської школи, символізму та релігійної поезії.

У процесі контекстуального аналізу було виявлено особливості художнього світовідчуття поетеси та поетики її текстів, котрі пізніше було простежено на основних рівнях моделювання світу в її художній системі – просторово-часовому та суб'єктному.

Системний аналіз поезії В. Малахієвої-Мирович показав, що її унікальність пояснюється поєднанням релігійного світогляду та маргінальністю життєвої і творчої стратегій.

Саме поєднання цих двох факторів забезпечило приналежність її поезії і до провідної парадигми Срібного віку – символізму, і до парадигми «неофіційної» поезії радянської епохи.

Об'єднання таких далеких один від одного контекстів у творчості В. Малахієвої-Мирович стало однією із сполучних ланок, що сприяла єдності російського літературного процесу ХХ століття.

Ключові слова: літературна маргінальність, символізм, неофіційна література, індивідуальна художня система, хронотоп, ліричний суб'єкт.

Волошин М. М. Поэзия В. Г. Малахиевой-Мирович: типологические черты и индивидуальное своеобразие. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.02 – русская литература. – Национальный педагогический университет имени М. П. Драгоманова Министерства образования и науки Украины. – Киев, 2017.

В диссертации впервые вводится в научный обиход поэтическое наследие В. Малахиевой-Мирович и осуществляется попытка определить место поэтессы в русском литературном процессе XX века.

В работе рассматриваются основные контексты, которыми обусловлены как типологические, так и индивидуальные особенности поэзии В. Малахиевой-Мирович: биографический контекст, а также литературные контексты поэзии некрасовской школы, символизма, религиозной поэзии. Выявленные в процессе контекстуального анализа особенности художественного мировосприятия поэтессы и поэтики ее текстов прослежены далее на основных миромоделирующих уровнях ее художественной системы – пространственно-временном и субъектном.

Системный анализ поэзии В. Малахиевой-Мирович показал, что ее уникальность обусловлена соединением религиозного мировоззрения с маргинальной жизненной и творческой стратегией. Именно сочетание этих двух факторов обеспечило принадлежность ее поэзии одновременно и ведущей парадигме Серебряного века – символизму, и парадигме «неофициальной» поэзии советской эпохи. Соединяя собой далекие друг от друга контексты, творчество В. Малахиевой-Мирович выступило одним из соединительных звеньев русского литературного процесса XX века, обеспечивающих его единство.

Ключевые слова: литературная маргинальность, символизм, неофициальная литература, индивидуальная художественная система, хронотоп, лирический субъект.

Voloshyn M. M. Poetry of V. Malakhieva-Myrovich: the typological features and individual originality. – Manuscript.

The thesis for obtaining the scholar degree of the Candidate of Philology in specialty 10.01.02 – Russian literature. – National Pedagogical University named after M. Dragomanov, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2017.

The thesis is the first one that introduces a poetic heritage of V. Malakhieva-Myrovich into a scientific use and implements the trial to define her place in the Russian literal process of the XX century.

Having defined a poetic system of V. Malakhieva-Myrovich as the system of marginal type, the work highlights the contemporary views on the problem of literary marginality and its criteria in details. Marginalism is recognized to be a system and formative principle of V. Malakhieva-Myrovich poetry, therefore the main accent is being done in the reveal of some artistic manifestations of the poetess marginal awareness during a further analysis.

The typological features as well as an individual originality of her creative work are being identified via the process of contextual analysis. While investigating a biographic context of V. Malakhieva-Myrovich poetry the formative sources of her life and creative

marginal position have been revealed, in particular, an intellectual impact of her friend, namely, the philosopher Lev Shestov on her world view and poetry has been traced. The literal contexts concerned the genesis of V. Malakhieva-Myrovich poetry (the poetry of Nekrasov's school and the symbolism) and the contexts of her typological proximity (religious poetry and the poetry of the «lianozovo» school) have been analyzed.

The peculiarities of the poetess artistic world perception as well as the poetics of her texts identified in the process of contextual analysis have been traced further on the main world modelling levels of her artistic system, namely, on spatio-temporal and subjective ones. An artistic space of V. Malakhieva-Myrovich's poetry was formed to the full according to the model of symbolism world duality, where a sacral level of the highest and ideal origins could correlate with the secondary level of material phenomena. All the corresponding oppositions (such as top-bottom, center-periphery, opened-closed space) and motive-image embodiments of a world duality are followed in her poems. The most intensive realization of the sacral contents of eternal being was attained via natural figurativeness, whereas the lowest world was incarnated via the spaces of a «town-hell» and «anti-home». A traditional symbolic motive of the fairway, represented as the «way by» in the marginal artistic world of the poetess is endowed with a special originality.

The specificity of temporal structure and figurativeness of V. Malakhieva-Myrovich's poetry was caused by the intermixture of a symbolic world duality and a marginal world perception.

Here, one can also find both a sacral background of the eternity and the being background in a historic (biographical) time. Eternal sacral temporal background interacts with the various manifestations of a historic and biographical (physical) time in the poems of the poetess in complicated manner, modelling either the conflict between an eternal being background and «the topic of the day» or the display of eternal through the surface of temporal or their complicated intersection in the «intermediate» zones of an oneirical chronotope. And, at the same time, the temporal characteristics of the poetess's artistic world are filled with value content, and everything that concerns eternity belongs to a positive world pole whereas everything related to historical time belongs to a negative one. Thus, a symbolic paradigm adherence of the poetess reflected in the most direct and consistent way just in a temporal structure whereas the marginal component of her creative work got its brighter display in the spatial characteristics of her artistic world.

Both the marginal and symbolic dominants of an artistic world of V. Malakhieva-Myrovich are manifesting in a subject system and a subject figurativeness of her poetry. Marginality reveals in the absence of personal integrity of her lyric personality, which appears as the «conglomerate» of various personal «shells».

Such disunity of a lyric personality has been manifested in a poetic «myth about Myrovich» that served as the second personality and a person's double of the poetess as well as in the relativization of a gender basis of her lyric personality, whereas a figurative level is realized via the symbolic character of her poems (butterfly-chrysalis).

The originality of V. Malakhieva-Myrovich's artistic world is closely related to her Ukrainian constituent. On a spatio-temporal level Ukraine is represented in her poems as the «lost Elysium» and on a subjective one a Ukrainian identity of the poetess manifests itself both in the linguistic characteristics and in a psychological plane of the empathy to Ukrainian characters.

Key words: literal marginality, symbolism, non-official literature, individual artistic system, chronotope, lyric subject.

Підписано до друку 15.12.2016 р.
Формат 60x90/16. Папір офсетний.
Ум.др.арк.0,9. Обл.- вид. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.
Зам. №1512-2016

Видавництво ТзОВ «ЗУКЦ»

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників та книгорозповсюджувачів видавничої продукції ДК № 408 від 09.04.2001 р.
вул. Вітовського, 25, м. Львів, 79011, тел.: (032) 2536789*